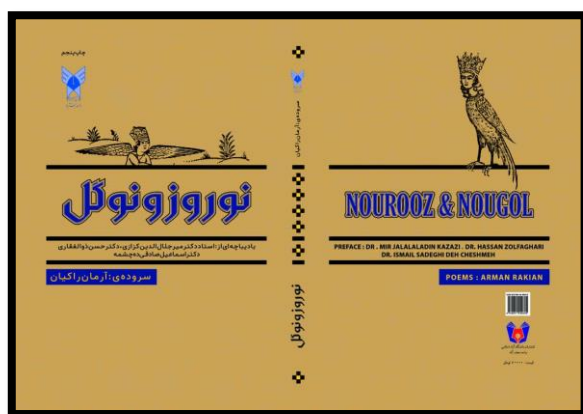

«نوروز و نوگل»؛ آفرینشی نو بر بنیانی کهن

عباس قنبری عدیوی^۱

مقدمه

یکی از سنت‌های پسندیده در ایران که از دوران پیش از اسلام تا کنون، رواج دارد، منظومه پردازیهی عاشقانه است. بنیاد دلدادگی و عشق در پردازش و تولید آثار ماندگار کهن ما نمایان است. این استواری و

شکوه، برخاسته از حس زیبای ادب‌دوستی، قصه‌خوانی و داستان‌خواهی مردمان خاور است. پیش از ورود به بحث کلی باید بگویم که عاشقانه‌های ایرانی بر پایه‌های راستی، پاکی، مهرورزی، مهربانی و وفاداری دو یار و همدم بنیان نهاده شده و از هوس‌رانی و هواخواهی نابخردانه، به دورند. این داستان‌ها آفریده شاعران و سرایندگان خیره، توانا و نیک‌نام تاریخ و فرهنگ مايند. روایت داستان عشق پاک انسان‌ها، تجلی اندیشه‌های خوب و مبارزه با زشتی‌ها و نبرد برای فرمان‌روایی روشنایی بر تاریکی در فضایی کاملاً طبیعی و واقعی. این فرهنگ و ادبیات ریشه در آیین، رسوم، باور و عقاید قومی دارد. فرهنگ و ادبیات شفاهی هر قومی از زادن تا مردن (ولادت تا رحلت) برای گفتن حرف دارد. لالایی، ترانه، قصه، افسانه، چیستان، متل، مثل، تمثیل، شعر و... گنجینه‌های

۱. مدرس دانشگاه فرهنگیان و سرپرست بنیاد ایران‌شناسی شعبه چهارم‌حال و بختیاری. رایانامه: odivi46@yahoo.com

۲۴۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

پرباری است که سینه به سینه و دهان به دهان به نسل‌های بعد منتقل می‌شود. گویندگان و گویشوران هر ناحیه متن‌ها و بخش‌هایی به آن می‌افزایند و این میراث باشکوه و گنج شایگان را به فرزندان خویش می‌سپارند. فولکلور، گنجی سرشار از سرمایه روزهای تلخ و شیرین، خوشی‌ها و ناخوشی‌ها، پیروزی‌ها و شکست‌ها، خنده‌ها و گریه‌ها، سخنان آرام و بلند مردمی است. سروده‌های مردمی، ترانه‌ها و بیت‌های حماسی، عاشقانه و کارآواهای قومی، دریچه اصلی شناخت و مطالعه آن است. شاعران و سرایندگان بومی با بهره‌مندی از این سرمایه بزرگ، ما را با این پیشینه و سرمایه ملی آشنا می‌سازند. بررسی تاریخ، ادبیات، هنر، موسیقی، ضرب‌المثل، قصه و دیگر آفریده‌های مردمی وقتی در قالب آثاری با نوآفرینی و نوگرایی همراه شوند، گیراتر و دل‌نشین‌تر خواهند شد.

بختیاری‌ها در ناحیه زاگرس میانی و در محدوده سردسیری و گرمسیری استان‌های خوزستان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، مرکزی و اصفهان زندگی می‌کنند. اصولاً لرتباران به صورت تاریخی و اقلیمی، در گستره زاگرس شمالی، میانی و جنوبی، زندگی کرده‌اند. به استناد مطالعات و پژوهش‌های معتبر میدانی و اسنادی در دوره‌های مختلف حکومت‌های ایرانی مانند صفوی، زندی، افشاری، قاجار و پهلوی، گاه نیز خواسته و یا بنا به جبر تاریخی به شمال، جنوب، شرق و غرب کشور کوچانده شده‌اند. حضور و وجود چشمگیر این مردم در خارج از مرزهای جغرافیایی امروز (مانند پاکستان، هند، افغانستان، آذربایجان، عراق و ...). چهره‌های ماندگاری چون آریوبرزن، رئیس‌علی دلواری، ایلخانان، حاج ایلخانان و ایل‌بیگی‌ها، سردار اسعد‌ها، بی‌بی‌مریم، شیرعلی‌مردان و ... آفرینندگان صحنه‌های پر فروغ و افتخار آفرینی در تاریخ این کشورند که می‌توان در زمره قهرمانان ملی از ایشان یاد کرد. ثبت حماسه‌های مردمی، بازآفرینی روایت‌های کهن و آفرینش‌های نو بر مبنای گنجینه‌های کهن، کار سترگ پژوهشگران و سرایندگان توانای ماست. در این میان سرایش کتاب «نوروز و نوگل» شکوفه‌ای است که ما را به بهار ادبیات بومی - محلی در حوزه ایران‌شناسی، امیدوار می‌کند. سراینده اثر، آرمان راکیان صاحب مجموعه‌هایی چون: «آرنگ ویر»، «نودرار» و ... است که در حوزه شعر گویشی و زبان فارسی کارهای پسندیده‌ای از او دیده‌ایم. هم‌چنین او برگزیده جشنواره‌های شعر کشوری مانند «تمداریت - اردل» است.

شناخت‌نامه نوروز و نوگل

کتاب «نوروز و نوگل» سروده غنایی شاعر و پژوهشگر ارجمند، دکتر آرمان راکیان، در تابستان ۱۳۹۹ به چاپ پنجم خود رسید. این اثر را دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف‌آباد نخستین بار در دی ماه ۱۳۹۷ منتشر کرد. متناسب با اهداف و قلمرو فعالیت‌های بنیاد ایران‌شناسی، بر آن شدم تا بنا به اهمیت موضوع و کار ارزنده محقق، این اثر دانشگاهی را بررسی و مرور کنیم. کتاب در اندازه وزیری با جلد شومیز، با سی صفحه مقدمه و ۲۱۷ صفحه شعر و اعلام و منابع، در شمارگان ۲۰۰۰ نسخه منتشر شده است. استادانی چون دکتر میرجلال‌الدین کزازی، دکتر حسن ذوالفقاری، دکتر اسماعیل صادقی و بانو حمیرا ریگی بر این اثر، دیباچه‌هایی جداگانه و گرانسنگی نوشته‌اند که بسیار خواندنی و گویای تأیید و پذیرش استادان برجسته زبان و ادبیات فاخر کشور است. قلم این استادان و دیباچه‌شان از غنای اثر و ارزندگی این نوباوه بالنده حکایت دارد. قالب اثر مثنوی در بحر هزج مسدس محذوف (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل) است که گاه دوبیتی‌هایی در متن افزوده که از زبان شخصیت‌های داستان روایت می‌شود. این تلفیق هنرمندانه و بشکوه، نوآوری‌ای خلاقانه است که به توانایی شاعر در برقراری ارتباط با مخاطب و انتقال دیدگاه‌هایش به دور از فرم و ریخت واحد، کمک می‌کند. این هنر شاعر نوروز و نوگل، خود حکایت شکوفایی «نوگلی» در پهنه ادب فارسی است.

یکصد منظومه عاشقانه فارسی^۱، کار ارزنده استاد دکتر حسن ذوالفقاری است که ضمن معرفی، ریخت‌شناسی، بررسی و شرح و توصیف آن‌ها اثری بزرگ در ادب شفاهی و تحقیقات فولکلوری ایجاد کرده است. عرایس شعر فارسی و روایت‌های عاشقانه قومی و محلی در سراسر ایران رواج داشته و اگر با فراز و فرودهایی همراه بوده، همچنان جایگاه خود را خواهد یافت. انتخاب وزن مناسب و به‌کارگیری ویژگی‌های زبرزنجیری (تکیه، آهنگ، امتداد، طنین و ...)، استفاده از اصول جانشینی و هم‌نشینی واژگان، برای پخته کردن متن و دل‌نشینی آن برای طبع مخاطبان، به ارزش‌های اثر افزوده است. معرفی فرهنگی - اجتماعی، سیاسی - تاریخی بختیاری‌ها و

۱. حسن ذوالفقاری (۱۳۹۴). یکصد منظومه عاشقانه فارسی. ج ۲، تهران: چرخ.

۲۴۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

به کارگیری عناصر ایرانی در اثر سبب اختصاصی شدن کار و داشتن اندیشه مستقل در ساخت این مجموعه است. منظومه‌های عاشقانه سرگذشت و راز و رمزهای دلدادگان، عاشقان گمنام یا نام‌آور، از تبار شور و شیدایی‌اند که این بار نه از نسخه‌ای غریب و روزگاری بعید، از دوران ما و بیت‌بندی آشنا به ما رسیده است. موضوعی آشنا و با سرگذشتی ناشناس، عطشناک از خواندن و جویای درون‌مایه‌های آن، برگ برگش را جستجو می‌کنیم. این قبیل آثار در کشورهای حوزه فرهنگی ایران، خراسان بزرگ تا آسیای میانه و سرحد روم آشنای مجالس عمومی و کرسی‌های دانشگاهی‌اند. بررسی محتوایی و کارکردی این منظومه عاشقانه - حماسی از منظرها و دیدگاه‌های مختلفی حایز اهمیت است. در این مجال و بسیار به اختصار برخی از آن را مرور می‌کنیم:

۱. استمرار و پیگیری سنت ارزنده بیت‌خوانی و بیت‌سرای عشقانه در دوران ما. این کار را در منظومه‌های نظامی گنجه‌ای، امیرخسرو دهلوی، جامی و دیگر بزرگان ادب فارسی دیده‌ایم. مانند: لیلی و مجنون، خسرو و شیرین، یوسف و زلیخا، سلامان و ابسال و ...
۲. تولید منظومه‌ای عاشقانه در فرهنگ مردم و با ریخت و ساختار فولکلوری مانند حسینا و دلارام، حیدریک و سمبیر، فلک‌ناز و خورشیدآفرین و سرو و گل، زهره و طالب، بهرام و گل‌اندام و ...
۳. توجه فوق‌العاده به فرهنگ ایران، ایران‌دوستی، ایران‌شناختی و تقویت حس وطن‌دوستی. ایران و فرهنگ ایرانی، محور اصلی کار این شاعر فرهیخته است. کاری که سبب پیوستگی و علاقه‌مندی اشخاص به هویت فرهنگی-تاریخی خود خواهد شد.
۴. کاریست هنرمندانه و بسیار شایسته صور بدیعی و صنایع ادبی در قالب سروده‌های ملی و گویشی از مزایای این کار است. استفاده شاعر از موسیقی واجی و واژگانی (آرایه نغمه حروف)، صور خیال (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه)، تشخیص و جان‌بخشی و ... از توانایی او در این حوزه حکایت دارد.
۵. کمک به توانمندی زبان فارسی و پرهیز از وابسته‌گرایی زبان در دوره چیرگی فناوری‌های نوین.
۶. ساخت واژه‌های نوین و به‌سازی دامنه واژگان و ترکیب‌های زبانی با کمک رقص کلمات و ساخت ترکیب‌های نو.

«نوروز و نوگل»: آفرینشی نو بر بنیانی کهن ❖ ۲۴۵

۷. تهیه مواد و متن‌های حماسی - عاشقانه برای مجالس و محافل افسانه‌گویی، بیت‌خوانی و قصه‌پردازی‌های ادبی.
۸. کمک به تقویت منابع موسیقایی و آوازی محلی زاگرس‌نشینان با رویکرد حفظ فرهنگ و ادبیات ایران زمین.
۹. آرایه گنجینه‌ای از نام‌های ایرانی مانند نوروز، نوگل، پیروز، شیماس، زال، تیر، بهرام، شبرنگ،
۱۰. اثر گنجینه‌ای از تبار منظومه‌های بزرگ رویارویی خیر و شر، حق و باطل، روشنایی و تیرگی برای نبرد اندیشه‌ها در بستر افسانه‌سُرایی و داستان‌گویی است. این منش ارزنده، رویکردی آموزشی از کارهای شاعران بزرگی چون حکیم ابوالقاسم فردوسی و آثار منظوم و مثنوی چون هزار و یک شب و سمک عیار است که در این اثر نوساخته به خوبی نمایان است.
۱۱. داستان‌پردازی عالی و شناخت عناصر داستانی مانند پیرنگ، شخصیت، کشمکش، درون‌مایه، لحن، سبک، صحنه‌آرایی، فراز و فرودها و ... هم‌چنین به‌کارگیری دقیق آن‌ها از شایستگی‌های اثر است.
۱۲. کاربرد جلوه‌های مردم‌شناسی فرهنگی - اجتماعی در صحنه‌های داستانی و آرایه صورت‌های خوب، بد، زیبا و زشتِ چهره‌های کنشگر داستان مانند نوروز، نوگل، پیروز، شهباز، قمر، شراره، شایار، زال و
۱۳. کاربرد واژگان کهن بختیاری (ریشه پهلوی) در داستان که موجب حفظ و پاس‌داری شاعر از گنجینه واژگان ایرانی در قالب داستان اقوام خواهد شد. راکیان در این شیوه، منش استاد بزرگ توس را پیش رو نهاده است.
۱۴. استفاده از قابلیت تصویرسازی و کاربری نمایشی در رادیو و تلویزیون که علاقه‌مندان می‌توانند در این زمینه گام‌های مثبت و مخاطب‌پذیری بردارند.
۱۵. استفاده از اسطوره‌ها، قهرمانان و شخصیت‌های تاریخی با رویکرد تلفیق تاریخ کهن و آرایه چهره‌ای نو از آن. همان کاری که در تولید برنامه‌های تلویزیونی و سریال‌های تاریخی در کشورهای شرقی رواج دارد.

۱۶. بهره‌جویی از خاصیت داستان در داستان به سبک منظومه‌های کهن برای قابلیت‌های روایت‌خوانی و رمان‌پردازی و کشش مخاطب تا ایستگاه آخر داستان.
۱۷. استفاده از ویژگی‌های جادو، سروش، دیو، طلسم، سرزمین جادوان و تغییر چهره‌ها (پیکرگردانی) به منظور افسانه‌پردازی و تقویت حس خیال و باورهای کهن در افسانه‌های روایی و تخیلی.
۱۸. استفاده از تم خویشاوندی در داستان‌گویی و ابهام در شناخت قهرمانان برای افزایش گره‌بندی و گره‌گشایی‌ها در عناصر داستانی. مانند سرگذشت نوگل (دختر شهباز)، نورو، پیروز، زرافشان و ...
۱۹. شناخت روحیه و منش شاعر را از درون داستان با کلیدواژه‌های وطن‌دوستی، عشق به زبان، ایران‌خواهی، بختیاری‌دوستی، خیال‌پردازی، خیرجویی، تاریخ‌گرایی، شخصیت‌سازی و ... می‌توان دریافت.
۲۰. تسلط شاعر بر گوشه‌ها، الحان و اطلاعات موسیقایی و آوردن واژگان در شعر.
۲۱. توانایی شاعر در تلفیق هنر، حماسه، تاریخ، عشق، اخلاق، ادب و ساخت منظومه‌ای با رویکرد حماسی - عاشقانه و تعلیمی. به گمانم شاعر با زیرکی تمام، این کار را از آثار بزرگانی چون سعدی، مولوی، نظامی و حکیم فرزانه توس اقتباس کرده است.
۲۲. بهره‌گیری از روان‌شناسی اجتماعی شاعران کهن مانند پند و اندرز، دنیاگریزی، خیرخواهی، هدایتگری، کاستن آرزوها، افزایش خرد و اندیشه‌ورزی در امور.
۲۳. توجه به روحیه مردم عشایر و روستاها در شب‌نشینی‌ها و دورهمی‌های زمستانه با خوانش منظومه‌های عاشقانه.
۲۴. جلب توجه جامعه‌شناسان، گردشگران، برنامه‌سازان، موسیقی‌دانان، ادیبان، زبان‌شناسان و دیگر استادان به حوزه قوم‌شناسی، مردم‌شناسی و انسان‌شناسی فرهنگی به طور خاص بختیاری‌ها.
۲۵. ایجاد پیوند صمیمی بین راوی و خواننده برای راست‌پنداری افسانه و همزادپنداری با کارکردهای روایی.
۲۶. تقویت مبانی «اخلاق» که محصول افسانه‌خوانی و افسانه‌پردازی است.
۲۷. توجه به زبان و فرهنگ مادری و تقویت حس ایران‌دوستی در عصر حاضر.

«نوروز و نوگل»: آفرینشی نو بر بنیانی کهن ❖ ۲۴۷

۲۸. استفاده از کهن الگوها در پس‌زمینه‌های داستانی و افسانه نوروز و نوگل. وجود ویژگی‌های شخصیتی فرمانروا، محبوب، قدرت طلب، نیرنگ باز، دروغ‌پرداز، خودسری، آینده‌نگری و ...

۲۹. گنجاندن آیین‌ها، آداب و رسوم ایرانی و فرهنگ نیاکان در لابلای حکایت‌ها، از زیرکی و علاقه‌مندی سراینده ارجمند ما نشان دارد.

۳۰. جشن‌های ایرانی و برجستگی‌های تاریخی کهن، در این اثر مشهود است که شاعر به عمد، آن‌ها را به زیبایی و ظرافت در متن خویش، گنجانده است.

۳۱. استفاده از اطلاعات نجومی، دانش عوام، پزشکی سنتی و باورهای توده، اصالت افسانگی‌وار این اثر را حفظ می‌کند.

۳۲. کاربرد نام‌ها و اعلام بختیاری به نوعی تعهد شاعر را به فرهنگ، جغرافیا و پیشینه نیاکان خود، ادا می‌کند.

۳۳. تأثیرپذیری شاعر خوب ما از شاهنامه، پنج گنج و آثار کهن فارسی، نشان‌دهنده علاقه‌مندی و باورمندی متعهدانه او به فرهنگ، زبان، ادبیات و سخنوری پارسی است. این هم‌ریشگی، روش و منش، کاری پسندیده و برخاسته از طرز و شیوه استادان ادب فارسی است.

۳۴. استفاده از نام گل‌ها و گیاهان و ویژگی‌های اقلیمی منطقه بختیاری، در حوزه قلمروی جغرافیایی ایران، کاری ارزنده است.

۳۵. جریان‌شناسی شعر شاعر ارجمند هم‌استانی، نشان می‌دهد که روند پختگی و کمال او سیر منطقی و خردورزانه‌ای را پی‌جویی می‌کند. به گونه‌ای که از چاپ نخست تا چاپ پنجم (فعلی) شاعر به بازنگری و بهبود کاری خویش می‌پردازد.

۳۶. پاورقی‌های محققانه و بسیار پر بار شاعر در این اثر، برای توضیح نکته‌ها و تکمیل اطلاعات، نه تنها برای عموم خوانندگان و علاقه‌مندان، حتی برای خوانندگان استان چهارمحال و بختیاری و دیگر بختیاری‌های استان‌های مجاور سودمند و بایسته است.

۳۷. توضیح نکته‌های بسیار ارزنده‌ای چون پوشش زنان و مردان، پیرایه‌ها، ابزار و لوازم زیست عشایری - روستایی، نوعی تک‌نگاری است که شاعر به آن پرداخته است.

علاوه بر این چینش هنرمندانه ضرب‌المثل‌ها، اصطلاح‌ها، عبارت‌های تخصصی و آیین‌های بومی - محلی به عنوان میراث ناملموس نیاکان، کار او را با ارزش‌تر کرده است.

۳۸. آوردن هنر - صنعت‌هایی چون شیرسنگی (بردشیر) و معرفی آن در اثر، سبب حفظ و تثبیت میراث مادی و معنوی زاگرس‌نشینان خواهد شد. البته هنر شاعر ارجمند منظومه این است که در حوزه باستان‌شناسی و معرفی آثار بزرگ ایرانی و مناطق باستانی مرکز و جنوب ایران، سنگ تمام گذاشته و به خوبی این آثار را معرفی و روایت کرده است.

۳۹. دکتر راکیان با این کار می‌خواهد به ما بگوید که باب قصه‌گویی، داستان‌پردازی و افسانه‌سازی بسته نشده است و هر کسی می‌تواند به فراخور منطقه، فرهنگ و تاریخ خود، این راه نیک را طی کند و در عصر آهن، سیمان، ماهواره و سفینه‌ها باز هم شعر و ادبیات، فولکلور و ترانه، عشق و مهربانی، وطن دوستی و انسانیت، برای گفتن و زیست بهینه حرف‌های بسیاری دارند.

۴۰. منابع بسیار ارزنده و متنوع شاعر در کتاب، نباید از دید پژوهشگران پنهان ماند. چون که خوانندگان درمی‌یابند که چقدر به خرده‌فرهنگ‌ها، ظرافت‌های فرهنگی و تاریخی ایران پیش از اسلام، اصالت‌های کهن و داشته‌های ملی و قومی توجه شده است.